

Culturele interventies in stedelijke vernieuwing

Betrokkenheid bij het vernieuwingsproces

Jeanne van Heeswijk

'Culturele interventies in stedelijke vernieuwing, kun je dat serieus nemen?' Deze vraag symboliseert de sceptische houding van veel betrokkenen bij dit proces. Onterecht. Maar al te vaak wordt verondersteld dat sociale interactie vanzelfsprekend is, maar dat is het niet. Stedelijke vernieuwing is eerder een bron van conflict tussen bewoners, ontwikkelaars en overheid. Culturele interventies zijn dan soms de enige manier om opnieuw betrokkenheid bij deze transformatieprocessen te genereren.

Stedelijke vernieuwing en de integratie van allochtonen staan hoog op de politieke agenda, maar de thema's worden echter zelden of nooit met elkaar in verband gebracht. Dat is opmerkelijk, want zij hebben alles met elkaar te maken. Een groot deel van de allochtone bevolking woont in herstructureringsgebieden. Dat maakt deze gebieden tot een interessant terrein voor onderzoek naar culturele uitwisseling. Dit zijn de plekken waar de multiculturele samenleving zich ontwikkelt. Om dat te stimuleren is het noodzakelijk een vorm van 'inclusieve' stedenbouw te ontwikkelen. Dat wil zeggen: het creëren van een publiek domein waarbinnen deze culturele uitwisseling kan plaatsvinden.

Herstructureringswijken krijgen overal dezelfde problemen toegedicht: eenzijdige bevolkingssamenstelling, eenzijdige woningvoorraad, een te grote doorstroom. Standaard-oplossing is het bouwen van duurdere woningen, zodat een grotere variatie aan inkomensgroepen ontstaat. Dit model

van differentiatie van de woningvoorraad om meer gemeenschapszin en ontmoeting in het publieke domein te creëren is ontoereikend. Het is ten onrechte gebaseerd op veronderstellingen over hoe het openbare leven in elkaar zit, zonder dat we een precies beeld hebben van hoe gemeenschapszin nu eigenlijk tot stand komt. Stedelijkheid is vaak ver te zoeken in de huidige herstructureringswijken, het zijn gebieden die gebaseerd zijn op de scheiding van functionele domeinen als wonen en werken, op de scheiding van inkomensgroepen (sociale woningbouw versus koopwoningen) enzovoort. Daardoor kan in deze gebieden nooit een vorm van stedelijkheid tot stand komen. Stedelijkheid is namelijk gebaseerd op ontmoeting en confrontatie van mensen, culturen en ideeën. Juist in die confrontatie ontstaan weer nieuwe ideeën. Stedelijke kwaliteiten, sociale interactie en gemeenschapszin zijn nu eenmaal allemaal kwaliteiten die moeten groeien en die niet aan de tekentafel te plannen

of door een aannemer te bouwen zijn. Het openbaar leven is maar voor een klein deel georiënteerd op de fysieke omgeving. Verder is het veel meer een proces van sociale, economische en culturele activiteiten, dat zich – zeker tegenwoordig – op verschillende schaalniveaus beweegt

Starten vanuit de publieke ruimte
Als je stedelijke vernieuwing als een maatschappelijke opgave ziet, als een proces van uitwisseling en confrontatie, moet je ook vanuit het bestaand sociaal en cultureel kapitaal beginnen. We zouden ons dus misschien eens moeten afvragen of we, wanneer we deze enorme stedelijke vernieuwingsopgave daadwerkelijk als een maatschappelijke opgave beschouwen, niet moeten beginnen vanuit de publieke ruimte. En dan bedoelen we niet alleen de fysieke ruimte. Het publieke domein is meer dan dat: het is de fysieke ruimte, de sociale interactie, de media en de communicatiemiddelen; deze zaken bepalen samen iemands leefomgeving. Het gaat om

de ruimte waarin mensen leven, maar vooral ook om de relaties tot elkaar in die ruimte. Maarten Hajer en Arnold Reijndorp definiëren publiek domein als 'die plaatsen waar een uitwisseling tussen verschillende maatschappelijke groepen kan plaatsvinden en ook daadwerkelijk plaatsvindt (...). Het vormgeven van publiek domein kan dan een kwestie zijn van het uitlokken van ongedwongen manifestaties van diversiteit en het vermijden van interventies gericht op het onmogelijk maken daarvan.'¹ Het publieke domein is volgens hen in eerste instantie dan ook een (culturele) ervaring.

Zo gezien zou stedelijke vernieuwing een open proces moeten zijn, waar gemeenschappelijk gezocht kan worden naar een adequate aanpak van achterstandsgebieden. Het publiek domein kan in dit proces fungeren als een platform voor uitwisseling. Door uitwisseling ontstaat een breed gedragen en integraal idee over samenleven in de buurt. Het is belangrijk een antwoord te vinden op terugkerende vragen als: hoe kun je in een bestaande situatie interveniëren, zodat meer mensen zich betrokken voelen bij een vernieuwingsproces en onderling banden aangaan? Hoe genereer je een proces dat de randvoorwaarden schept voor nieuwe relaties, ervaringen en betekenissen? Hoe de stedelijke krachten te bundelen zodat je plekken kan ontwikkelen waar intieme sociale en formele situaties kunnen samenkomen? Het is belangrijk mensen actief aan te moedigen deel te nemen aan de processen van stedelijke vernieuwing, waardoor zij in de toekomst meer grip op hun omgeving kunnen krijgen.

Culturele interventies zoals 'De Strip' in de Westwijk in Vlaardingen en

'Face Your World Stedelijklab' Slotervaart zijn zo opgezet dat ze culturele productie stimuleren en ontwikkelen en in het verlengde hiervan 'nieuwe' publieke ruimten kunnen maken of bestaande herontwikkelen. In de Westwijk in Vlaardingen werd in de periode 2002-2004 een leegstaande winkelstrip (in de plint van een flatgebouw) omgevormd om verschillende culturele activiteiten een plek te geven. Dependances van Museum Boijmans Van Beuningen en Showroom MAMA, studio's voor kunstenaars, Peter Westenbergs Uit+Thuis Videomagazijn en een informatiecentrum bepaalden gedurende achttien maanden de aanblik van de gedeeltelijk leegstaande flat. Zo ontstond er een lokaal tv-station (zie www.videomagazijn.org/uit+thuis/projecten/worldwidewestwijk.html) voor en door bewoners (een project van Peter Westenberg), dachten kunstenaars samen met de bewoners na over de toekomst van de Westwijk en vonden in het Museumcafé activiteiten georganiseerd door de bewoners plaats. De Strip werd de centrale ontmoetingsplek in de wijk.

Het StedelijkLab Slotervaart is een openbaar atelier. Leerlingen van de Professor Einsteinschool (lagere school) en het Calvijn met Junior College (VMBO) hebben samen met beeldende kunstenaar Jeanne van Heeswijk, architect Dennis Kaspori, de ontwerpafdeling van het Stadsdeel en externe deskundigen een eigen ontwerp voor het nieuwe Staalmanpark gemaakt. Deze samenwerking heeft ertoe geleid dat de randvoorwaarden voor het park op specifieke punten opnieuw geformuleerd zijn. Bijvoorbeeld de ligging van de speelzones en de relatie tussen verblijven en sporten. Het ontwerp is per 1 maart 2006 goed-

Face Your World, StedelijkLab Slotervaart (2005).
Jeanne van Heeswijk & Dennis Kaspori

gekeurd door de Stadsdeelraad en zal conform ontwerp worden uitgevoerd.

Eigen stem en esthetiek

Cultuur is in deze voorbeelden niet langer het sausje waarmee we de stedelijke vernieuwing kunnen verfraaien, waarmee we de jarenlange onzekerheid voor de bewoners wat draaglijker kunnen maken. Cultuur staat aan de basis van een inclusieve vorm van stedelijke vernieuwing. Volgens Hajer en Reijndorp draait publiek domein om de ervaring van culturele mobiliteit: 'Om de mogelijkheid zaken anders te zien, de presentatie van nieuwe perspectieven, de confrontatie met eigen ingesloten patronen ook. Gedwongen worden tot aanpassing past niet in dit perspectief van een goed functionerend publiek domein. Uitgedaagd worden om jezelf tot anderen te verhouden wel.' Precies dan wanneer een gemeenschap zichzelf begint te organiseren, haar eigen stem en esthetiek begint te articuleren, dan wordt duidelijk dat ze weet wat ze werkelijk wil met haar omgeving. Met het stimuleren van dit proces lukt het ons misschien instrumenten door te geven die het mogelijk maken gezamenlijk onze leefwereld opnieuw vorm te geven. Onze pogingen van stedelijke vernieuwing zijn gedoemd te mislukken zolang we onze praktijk niet kritisch bekijken en nadenken over de vraag hoe het potentieel binnen gemeenschappen aan te boren. De sleutel hiertoe is een infrastructuur of netwerk van ondersteuning, waarmee de dialoog met de verschillende gemeenschappen onderhouden kan worden. Dit nieuwe publieke domein is het uitgangspunt voor een meer inclusieve vorm van stedelijke vernieuwing. Dus op de vraag of we dat wel serieus kunnen nemen lijkt het antwoord: we zullen wel moeten!

Jeanne van Heeswijk
is beeldend kunstenaar.

(1) Hajer Maarten/Reijndorp Arnold, 'In search of new public domain, Nai publisher', 2001